

III. Захист економічних прав під час війни та в повоєнний період

Юлія Павлюченко

докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри господарського
та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1504-8384>
Pavluchenko@donnu.edu.ua

Олександр Пашинін

адвокат Адвокатського об'єднання "Еверлігал"
(Вінниця, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8758-5560>
Pashynin@donnu.edu.ua

УДК 346:3

ЩОДО ЗАСТАВИ МАЙНА ЯК СПОСОБУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

АНОТАЦІЯ. У сучасних умовах нестабільності сфери господарювання суб'єкти господарювання намагаються обирати ефективні способи забезпечення виконання господарських зобов'язань. Серед іншого їхню увагу привертають такі способи, які передбачають наперед виділення майна, через що кредитор може задовольнити свої вимоги, до яких належить, зокрема, і застава майна. Статтю присвячено дослідженню застави майна як одного зі способів реалізації права власності у сфері господарювання.

Метою статті є конкретизація правових аспектів застави майна як способу реалізації права власності у сфері господарювання та розроблення пропозицій щодо підвищення її ефективності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України.

Узагальнено основні наукові напрацювання щодо визначення поняття способів забезпечення виконання зобов'язань, функцій та видів способів забезпечення виконання зобов'язань, на підставі чого зроблено висновок, що заставі майна притаманні стимулююча та захисна функції, розкрито зміст застави майна. Значну увагу присвячено аналізу питання можливості розглядати заставу майна як таку,

що призводить до відчуження майна власником, зокрема в контексті визначення органу, який від імені господарської організації уповноважений прийняти рішення про передачу майна у заставу. Задля вирішення цього питання було проаналізовано чинне законодавство та значний масив практики вирішення спорів господарськими судами щодо визнання договорів застави майна недійсними. Також у статті приділено увагу питанню правових наслідків знищення заставленого майна та пошуку шляхів підвищення ефективності застави майна як способу забезпечення виконання господарських зобов'язань під час воєнного стану та у повоєнний період відновлення економіки України.

На підставі проведеного дослідження конкретизовано, що передання майна в заставу є одним із способів реалізації права власності у сфері господарювання, що полягає у попередньому виділенні майна суб'єкта господарювання – заставодавця, за рахунок якого кредитору надається право задовольнити свої вимоги при порушенні зобов'язання боржником. У передбачених законом випадках застава майна породжує у заставодавця додаткові обов'язки (зокрема, щодо збереження заставленого майна) та обмежує правомочності власника майна. Також обґрунтовано, що у певних випадках, передбачених законодавством, передання майна у заставу може розглядатись як відчуження майна його власником. Сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності застави як способу реалізації права власності у сфері господарювання в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України.

Ключові слова: майно; господарська організація; власність; господарське зобов'язання; боржник; способи забезпечення зобов'язань; застава майна; сфера господарювання.

Належне виконання господарських зобов'язань є умовою задоволення інтересів суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин – сторін зобов'язання, сприяє стабільності господарської діяльності та високому рівню правового господарського порядку. Проте практика свідчить про численні випадки порушення господарських, здебільшого договірних, зобов'язань, що зумовлює пошук способів спонукання сторони до належного виконання та до компенсації можливих збитків, які будуть спричинені порушенням зобов'язання. Обрання ефективного способу забезпечення виконання взятих на себе зобов'язань залежить як від характеру зобов'язання, репутації сторін, так і від сформованої практики використання тих чи інших способів забезпечення. У сучасних умовах господарювання констатується зниження забезпечувальної ролі неустойки, що вже не робить її універсальним та ефективним способом забезпечення виконання господарських зобов'язань. Сторони господарських зобов'язань намагаються обрати більш дієві та надійні способи забезпечення виконання зобов'язань, які не надто залежать від фінансового стану боржника. Серед них привертають увагу ті, що передбачають попереднє виділення майна, із якого кредитор може задовольнити вимоги у разі порушення зобов'язань боржником (наприклад, заставу чи її вид – іпотеку). Використання майна для забезпечення виконання

господарських зобов'язань можна розглядати як реалізацію права власності у сфері господарювання. Аналіз практики, зокрема й судової, щодо використання цих способів забезпечення свідчить про розширення традиційних сфер їх використання, а також супроводжується питаннями щодо видів майна, яке може виконувати забезпечувальну роль, порядку та юридичного оформлення передання майна у заставу, звернення стягнення на таке майно, юридичних наслідків знищення майна, яке виконує забезпечувальну роль, тощо. Останнє питання особливо гостро постає в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації та зумовлює пошук способів підвищення ефективності застави як засобу забезпечення виконання зобов'язань у сфері господарювання.

Законодавчу основу регулювання відносин щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань становлять відповідні положення Господарського кодексу України (далі – ГК України)¹, Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)², законів України “Про заставу”³, “Про іпотеку”⁴ та деяких інших.

У науці питання способів забезпечення виконання зобов'язань належить до таких, що активно досліджують. Його вивчали, зокрема: П. Гуйван, О. Кізлова, С. Нижний, О. Олійник, І. Проценко, В. Стратійчук та ін. На рівні монографічних досліджень варто назвати працю С. Андросова, який досліджував проблеми забезпечення виконання господарських зобов'язань у сфері банківського кредитування⁵. Узагальнюючи певним чином наукові опрацювання проблематики забезпечення виконання зобов'язань, вбачаємо, що дослідники розробили визначення понять “способи забезпечення виконання зобов'язань”, виділили їхні ознаки та провели класифікацію за різними підставами. У фаховій періодиці порушується питання розуміння правової природи застави (іпотеки) як форми розпорядження нерухомим майном⁶, однак ці дослідження мають фрагментарний характер. Тому правові аспекти використання майна для забезпечення виконання господарських зобов'язань крізь призму реалізації права власності у сфері господарювання потребують додаткового наукового аналізу.

Викладене підтверджує актуальність обраної теми дослідження та обумовлює його мету.

¹ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>> (дата звернення: 01.03.2023).

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (дата звернення: 01.03.2023).

³ Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text>> (дата звернення: 01.03.2023).

⁴ Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-V <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>> (дата звернення: 01.03.2023).

⁵ С. Андросов, “Забезпечення виконання господарських зобов'язань у сфері банківського кредитування” (дис канд юрид наук 2008).

⁶ Д. Ніколов, “Продати не можна закласти” (*Юридична Газета Online*, 12.02.2018) <<https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/prodati-ne-mozhna-zaklasti.html>> (дата звернення: 20.03.2023).

Метою дослідження є конкретизація правових аспектів застави майна як способу реалізації права власності у сфері господарювання та розроблення пропозицій щодо підвищення її ефективності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України.

Загальні положення щодо права власності як основного речового права у сфері господарювання закріплено у ст. 134 ГК України. Так, здійснення господарської діяльності на основі права власності означає для суб'єкта господарювання таке – на свій розсуд одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому майном. Крім наведеного, зміст реалізації права власності у сфері господарювання доповнюється положеннями статей 317 та 319 ЦК України, зокрема тим, що власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. У такому розумінні передання майна у заставу можна розглядати способом забезпечення виконання договірних господарських зобов'язань, в які суб'єкт господарювання вступає під час здійснення господарської діяльності.

Відносини щодо передання майна в заставу не регулюються ГК України. Аналіз положень ст. 199 ГК України свідчить про те, що у сфері господарювання виконання господарських зобов'язань передусім забезпечується заходами захисту прав та мірами господарсько-правової відповідальності. Водночас у ГК України передбачено, що сторони зобов'язання за взаємною згодою можуть застосовувати види забезпечення його виконання, які передбачені законом або не суперечать йому і зазвичай застосовуються у господарському обігу, а також закладено підґрунтя для застосування відповідних положень ЦК України (частини 1, 2 ст. 199 ГК України). Положення щодо забезпечення виконання зобов'язань зосереджено у главі 49 книги п'ятої ЦК України. Так, видами забезпечення виконання зобов'язань є: неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток, право довірчої власності, а також інші види забезпечення виконання зобов'язань, встановлені договором або законом (ст. 546 ЦК України).

Поряд із передбаченими ГК України зазначені вище види забезпечення виконання зобов'язань активно застосовуються у сфері господарювання та слугують предметом дослідження у юридичній науці. У фаховій літературі наводиться визначення способів забезпечення виконання зобов'язань як забезпечувальних заходів, які мають спеціальний (додатковий до основного зобов'язання) характер і створюють можливість досягти виконання незалежно від заподіяння кредитором збитків і наявності у боржника майна, на яке можна звернути стягнення за виконавчими документами⁷. Також, характеризуючи види забезпечення вико-

⁷ І Проценко, 'Окремі способи забезпечення виконання зобов'язань' в *Цивільне право України. Загальні положення зобов'язального права*, т V, кн 1 (Шишка Р ред, Еспада 2005) 98.

нання зобов'язань, акцент зроблено на їхньому загальному майновому характері, належності до акцесорних зобов'язань і виконанні функцій стимулювання боржника та захисту майнового інтересу кредитора. У випадку невиконання основного зобов'язання у кредитора є можливість застосувати певний (закріплений законом, договором або визначений судом) вид забезпечення виконання зобов'язання, зокрема й у примусовому порядку, а саме через суд. Отже, можна погодитися із тим, що змістовно забезпечення виконання господарських зобов'язань полягає у створенні для кредитора додаткових джерел задоволення його законних вимог, зокрема у відшкодуванні збитків, спричинених порушенням зобов'язання боржником⁸.

Дослідники обґрунтовують наявність у всіх способів забезпечення виконання зобов'язань стимулюючого та захисного (гарантійного) характеру⁹. Так, способи забезпечення виконують стимулюючу функцію щодо боржника, спонукаючи його до належного виконання зобов'язання через загрозу настання у разі його порушення певних негативних наслідків. Для кредитора спосіб забезпечення виконання зобов'язання є гарантією захисту, оскільки відновлення порушеного права можливе через приведення у дію відповідного (попередньо обраного чи встановленого) способу, наслідком чого є виникнення у боржника (чи іншої особи, пов'язаної з боржником відносинами забезпечення виконання) додаткового обов'язку.

Досліджуючи способи забезпечення виконання зобов'язань, автори пропонують різні підстави для їх класифікації. При цьому певні підстави (зокрема характер забезпечення інтересів кредитора, юридична конструкція засобів забезпечення, механізм гарантування майнового інтересу кредитора; право, яке надає засіб забезпечення кредитору¹⁰), фактично можна звести до поділу способів забезпечення виконання зобов'язань на речово-правові та зобов'язально-правові види. Речово-правові види забезпечення виконання зобов'язань вирізняються тим, що інтереси кредитора будуть забезпечуватися за рахунок наперед виділеного майна, яке є предметом забезпечення. Тож вони передбачають, що відбувається попереднє виділення майна боржника, із якого кредитору надається право задовольнити свої вимоги при порушенні зобов'язання боржником. Аналіз чинного законодавства підтверджує можливість поділу способів забезпечення виконання зобов'язань на зобов'язально-

⁸ А Бобкова (ред.), *Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий* (ФЛ-П Вапнярчук Н Н, 2008) 645.

⁹ П Гуйван, 'Часова характеристика відносин із забезпечення виконання зобов'язань' (2022) 2 Нове українське право 29.

¹⁰ О Олійник, 'Теоретико-правові підходи до питання класифікації засобів забезпечення виконання договірних зобов'язань' (2016) 3 Актуальні питання публічного та приватного права 51.

правові та речово-правові, називаючи серед останніх застава, завдаток, притримання.

Зосереджуючись надалі на такому способі забезпечення виконання зобов'язань, як застава, потрібно зазначити, що її суть полягає у тому, що в разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, у кредитора з'являється можливість одержати задоволення із вартості заставленого майна першим перед іншими кредиторами (ст. 1 Закону України "Про застава").

У законодавстві виділяють окремі види застав залежно від майна, яке передається у застава, а саме: іпотеку, тобто застава нерухомого майна, та заклад або застава рухомого майна, особливістю якої є передача заставленого майна у володіння заставодержателя (ст. 575 ЦК України). На основі положень Закону України "Про застава" також виокремлюється застава товарів в обороті або у переробці, застава майнових прав і застава цінних паперів. Предметом застави може бути майно, яке заставодавець набуває після виникнення застави, зокрема майбутній врожай та приплід худоби. Варто зазначити, що відносини застави майбутнього врожаю регулюються як Законом України "Про застава", так і Законом України "Про аграрні розписки"¹¹, положення яких встановлюють різні правила щодо застави вказаного майна.

Загалом у застава може бути передане будь-яке майно, якщо воно може бути відчужене заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення, за виключенням майна, яке не може бути предметом застави згідно з приписами ст. 4 Закону України "Про застава". Застава виникає на підставі закону, договору, рішення суду. Отже, суб'єкт господарювання, вступаючи у договірні відносини і маючи вимогу забезпечити виконання свого зобов'язання заставою, реалізує право власності через визначення і виділення певного майна, оформлення відповідних відносин застави (здебільшого через укладання договору застави) та беручи на себе виконання обов'язків заставодавця.

Розлогий перелік майна, яке може бути передане в застава, робить цей спосіб забезпечення виконання зобов'язань затребуваним у сфері господарювання, а розвиток деяких сфер господарювання ставиться у пряму залежність від можливості використовувати окремі види застави (наприклад, вважається, що сфера будівництва і сфера сільськогосподарського виробництва можуть ефективно розвиватися за умови налагодженого іпотечного кредитування), оскільки кредитори отримують реальні гарантії захисту своїх прав. Водночас на практиці відносини застави майна супроводжуються певними проблемами. Однією з таких є визначення органу, який від імені господарської організації уповноважений прийня-

¹¹ Про аграрні розписки: Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5479-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>> (дата звернення: 10.03.2023).

ти рішення про передачу майна у заставу. На основі загальних положень законодавства господарська організація реалізує господарську правосуб'єктність (набуває прав та обов'язків, здійснює їх) через свої органи управління, які діють відповідно до установчих документів та закону (ст. 65 ГК України, ст. 92 ЦК України).

У практичній площині ця проблема зумовлена неоднозначним розумінням правової природи договору застави майна і, відповідно, поширенням (або не поширенням) на відносини застави приписів ч. 2 ст. 98 ЦК України, а саме: рішення про відчуження майна товариства на суму, що становить 50 % і більше майна товариства, приймається на загальних зборах товариства більшістю не менш як у 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом.

У різні роки судова практика демонструє різні підходи до вирішення цього питання. За одним із підходів суд, беручи за основу положення законодавства, що застава (та її вид – іпотека) є способом забезпечення виконання зобов'язання, є додатковою до основного зобов'язання і не може існувати самостійно, має на меті стимулювання боржника до належного виконання і гарантування захисту прав кредитора, проте не має за мету перехід права власності на заставлене майно від боржника до кредитора, тому не може розглядатись як відчуження майна¹². Пізніше таку позицію підтвердив Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 21 лютого 2018 р., винесеної за результатами перегляду постанови Вищого господарського суду України за позовом ПАТ “Одеський коровай” до ПАТ “Сбербанк” про визнання іпотечних договорів недійсними з моменту їх укладання. Позовні вимоги було обґрунтовано тим, що укладаючи спірні договори іпотеки та застави, фактично відбулося відчуження єдиного цілісного майнового комплексу, належного позивачу, загальна вартість якого становить більше 50 % майна товариства, за відсутності відповідного рішення загальних зборів ПАТ “Одеський коровай”, тобто з порушенням приписів ст. 98 ЦК України. Переглядаючи цю справу, Верховний Суд наголосив на тому, що договір застави (іпотеки) укладається виключно в забезпечення виконання зобов'язання за основним зобов'язанням (тут – у забезпечення зобов'язань кредитного договору) і не є безумовним відчуженням власником свого майна на користь заставодержателя (іпотекодержателя), на підставі чого дійшов висновку, що на такі відносини приписи ст. 98 ЦК України не поширюються¹³.

Аналогічний правовий висновок виклав Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 30 верес-

¹² Ніколов (н 6).

¹³ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 21 лютого 2018 р. у справі № 910/18506/16 <<https://verdictum.ligazakon.net/document/72550855>> (дата звернення: 02.03.2023).

ня 2019 р., винесеної за результатами розгляду касаційної скарги ТОВ “Істейтглобал” у справі про визнання договору застави недійсним за підставою відсутності погодження загальних зборів ТОВ “Істейтглобал” на відчуження майна, а саме передачу майна в заставу за договором застави майна. Розглядаючи доводи скарги щодо того, що договір застави є відчуженням майна, Верховний Суд підкреслив: право застави є правом на чуже майно, внаслідок установа якого власник може бути примусово позбавлений права на своє заставлене майно, а кредитор задовольнити свої вимоги із заставлено майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника (власника такого майна), а також, що договір застави має похідний характер від забезпеченого нею зобов’язання, укладається виключно в забезпечення виконання основного зобов’язання і не є безумовним відчуженням власником свого майна на користь заставодержателя. Також у цій постанові Верховний Суд відзначив, що на відміну від договорів купівлі-продажу, міни або дарування, предмет застави залишається у володінні та користуванні заставодавця, тобто у його власності і виключно у разі невиконання боржником забезпеченого заставою основного зобов’язання заставодержатель має право одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета застави¹⁴.

Хоча викладений вище підхід є переважаючим, варто навести й судову практику з протилежним підходом, яка сформувалася у період функціонування Вищого господарського суду України. Зокрема, переглядаючи матеріали касаційного провадження у господарському спорі щодо визнання договорів застави недійсними з підстав підписання таких договорів посадовою особою з перевищенням повноважень, та на підставі аналізу Закону України “Про заставу”, Суд зробив висновок, що договір застави за своєю правовою природою є договором відчуження майна, а тому від імені заставодавця (юридичної особи – власника майна) мав бути укладений особою, уповноваженою на це компетентним органом управління товариства¹⁵. У судовій практиці трапляються й інші аналогічні рішення господарських судів¹⁶.

Підхід господарських судів щодо визнання договору застави (іпотеки) таким, за яким відбувається відчуження майна, заслуговує на увагу з огляду на положення чинного законодавства. Наприклад, згідно зі ст. 36 Закону України “Про іпотеку” сторони іпотечного договору мають право вирішити питання про звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку через відповідне застереження в іпотеч-

¹⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 30 вересня 2019 р. у справі № 910/11498/18 <<https://verdictum.ligazakon.net/document/84634095>> (дата звернення: 02.03.2023).

¹⁵ Постанова Вищого господарського суду України від 17 вересня 2013 р. у справі № 39/5005/4527/2012 <<https://ips.ligazakon.net/document/sd130417>> (дата звернення: 02.03.2023).

¹⁶ Ніколов (н 6).

ному договорі або в окремому договорі між сторонами, що за своїми правовими наслідками може передбачати передачу іпотекодержателю права власності (спеціального майнового права) на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання у порядку, встановленому ст. 37 цього Закону (дія статті зупинена на час воєнного стану та 30 днів після його припинення або скасування). При цьому відповідний договір про задоволення вимог іпотекодержателя або іпотечний договір, в якому вміщено відповідне застереження про задоволення вимог іпотекодержателя, згідно зі ст. 37 Закону України “Про іпотеку”, визнано документами, що підтверджують перехід права власності (спеціального майнового права) на предмет іпотеки до іпотекодержателя та є підставою для внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Можна погодитися з оцінкою цих законодавчих положень як таких, що дають можливість приховати відчуження майна на підставі договору іпотеки¹⁷, чим порушити права власника (власників) господарської організації – іпотекодавця.

Перехід права власності на заставлене майно передбачено й Законом України “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень”¹⁸. Згідно зі ст. 26 цього Закону серед позасудових способів звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження вказано: 1) передачу у власність обтяжувача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання; 2) продаж обтяжувачем предмета забезпечувального обтяження у спосіб укладення договору купівлі-продажу з іншою особою-покупцем або на публічних торгах.

Ще одним прикладом слугують положення Закону України “Про аграрні розписки”. Так, згідно зі ст. 7 за аграрною розпискою кредитор може задовольнити вимоги за рахунок заставленого майна у будь-який спосіб, не заборонений законом. Зокрема, такими способами є: 1) передача права власності на предмет застави в рахунок погашення зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою; 2) наділення правом доглядати сільськогосподарські культури, зібрати врожай самостійно або уповноваженою особою та погасити зобов'язання боржника за товарною аграрною розпискою у спосіб набуття права власності на заставлений врожай або погасити зобов'язання боржника за фінансовою аграрною розпискою у спосіб укладення договору купівлі-продажу заставленої сільськогосподарської продукції з іншою особою – покупцем (зокрема і через укладення договору на публічних торгах).

¹⁷ Ніколов (н 6).

¹⁸ Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1255IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-15#Text>> (дата звернення: 10.03.2023).

Наведені приклади вказують на те, що у певних, визначених законом, випадках укладання договору застави майна може створювати підгрунття для переходу права власності на заставлене майно до заставодержателя або для виникнення в останнього права розпорядження майном. Варто звернути увагу на те, що з урахуванням акцесорного характеру застави, для виникнення відповідних прав у заставодержателя суб'єкта господарювання – заставодавець має не виконати основне зобов'язання. Отже, за таких умов договір іпотеки, закладу, застави майбутнього урожаю, оформленого аграрною розпискою, може призводити до відчуження майна заставодавця. З урахуванням викладеного вбачається, що вищенаведені положення законів України “Про іпотеку”, “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень”, “Про аграрні розписки” створюють підгрунття для застосування положень ст. 98 ЦК України, якщо заставодавцем є господарське товариство і вартість майна, яке передається у заставу, становить 50 % і більше майна товариства.

У певних випадках прийняття виконавчим органом суб'єкта господарювання рішення про передання майна у заставу може бути обмежене установчими документами. У судовій практиці є спори щодо визнання договорів застави недійсними з підстав укладання договору застави виконавчим органом (директором) із перевищенням повноважень, визначених локальними нормативними актами. У таких справах господарські суди проводять дослідження доказів щодо наявності у локальних актах обмежень на вчинення правочинів, зокрема на закріплення граничних сум правочинів, а також наявності (відсутності) у виконавчого органу (директора) повноважень на самостійне вчинення певних правочинів, зокрема й у спосіб зіставлення вартості заставленого майна з закріпленими граничними сумами¹⁹. Також для товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, акціонерних товариств реалізація права власності через укладання договору застави майна може підпадати під визначення значного правочину. У товаристві з обмеженою та додатковою відповідальністю прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину віднесено до виключної компетенції загальних зборів учасників, якщо інше не передбачено статутом товариства (ст. 44 Закону України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю”²⁰). Щодо акціонерних товариств, то положення про прийняття рішення за значними правочинами містяться у ст. 106 Закону України

¹⁹ Рішення Господарського суду м. Києва від 06 листопада 2017 р. у справі №910/14828/17 <<https://verdictum.ligazakon.net/document/70128914>> (дата звернення: 15.03.2023); Рішення Господарського суду м. Києва від 25 липня 2017 р. у справі № 910/17393/16 <<https://verdictum.ligazakon.net/document/68067880>> (дата звернення: 15.03.2023).

²⁰ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>> (дата звернення: 11.03.2023).

“Про акціонерні товариства”²¹, в якій закріплено критерії віднесення правочинів до значних та органи управління акціонерного товариства, які можуть приймати рішення про їх вчинення.

Реалізація права власності через передання майна в заставу обмежує здійснення правомочностей власника майна. Здебільшого це стосується правомочності щодо розпорядження майном. Так, згідно зі ст. 17 Закону України “Про заставу”, хоча заставодавець і зберігає право розпоряджатися заставленим майном, проте відчуження такого майна може бути здійснене тільки за згодою заставодержателя. Подібні положення містяться й у Законі України “Про іпотеку”. Іпотекодавець має право володіти і користуватися предметом іпотеки, проте за приписами ст. 9 розпорядження предметом іпотеки, зокрема відчуження нерухомого майна, передання його у лізинг, спільну діяльність, оренду чи інше користування тощо, здійснюється тільки за згодою іпотекодержателя. Водночас заклад передбачає передання рухомого майна заставодержателю, чим унеможливується здійснення власником правомочностей володіння і користування таким майном.

Передання майна у заставу зумовлює виникнення у заставодавця обов’язків, зокрема тих, що передбачені ст. 587 ЦК України. Так, володілець предмета застави повинен вживати заходів, які є необхідними для збереження предмета застави. Виконання цього обов’язку є важливою ознакою застави, на яку вказують науковці. Зокрема, застава забезпечує наявність і збереження заставленого майна на той момент, коли боржнику буде потрібно розраховуватися з кредитором²². Водночас повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) має наслідком знищення майна не тільки громадян, а й суб’єктів господарювання, залишення майна на тимчасово окупованій території, створює інші істотні загрози для виконання обов’язку збереження заставленого майна. Нині збитки суб’єктів господарювання від знищення, пошкодження та втрати майна у зв’язку з війною ще остаточно не підраховані, проте вже сягають 13 млрд доларів, з яких 9 млрд доларів є частиною збитків великих і середніх підприємств²³. Можна припустити, що ці суми охоплюють знищене іпотечне майно, заставлене рухоме майно, сільськогосподарську продукцію, передану в заставу як майбутній урожай, тощо. Відповідно, ризики невиконання зобов’язань, забезпечених заставою, в умовах збройного конфлікту істотно зросли.

²¹ Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>> (дата звернення: 11.03.2023).

²² О Кізлова, ‘Застава в цивільному праві України (концептуальні засади і правова природа)’ (автореф дис докт юрид наук 2011) 19.

²³ І Гамалій, ‘Загальна сума збитків українського бізнесу від війни з РФ становить 13 млрд доларів’ (LB.ua, 23.01.2023) <https://lb.ua/economics/2023/01/27/543945_zagalna_suma_zbitkiv_ukrainskogo.html> (дата звернення: 28.02.2023).

Законодавство містить положення, згідно з якими ризик випадкового знищення або пошкодження предмета застави несе власник заставленого майна, якщо інше не встановлено законом або договором, а також положення, що застава припиняється у разі загибелі заставленого майна (ст. 580 ЦК України, статті 8, 28 Закону України “Про заставу”). Іпотека також припиняється у разі знищення (втрати) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її (ст. 17 Закону України “Про іпотеку”). При цьому, аналізуючи постанову Вищого господарського суду України від 31 січня 2017 р. у справі за позовом про визнання припиненим права застави у зв’язку з втратою майна підприємством, звертають на себе увагу висновки суду, що втрата предмета застави не завжди припиняє зобов’язання з приводу застави, оскільки дослідженню підлягає питання щодо можливості заміни предмета застави, а також те, що сам факт здійснення антитерористичної операції на території, де перебуває майно заставодавця, не є обставиною для припинення застави в судовому порядку²⁴. Отже, у разі знищення війною заставленого майна в невідповідному становищі опиняються обидві сторони заставних відносин: кредитор, який більше не має можливості скористатися способом забезпечення виконання зобов’язання, та боржник, який втратив майно і поніс збитки, проте має виконати основне зобов’язання.

Відомо, що однією зі сфер, в якій активно застосовується такий спосіб забезпечення виконання зобов’язання, як застава майна, є сфера кредитування. Оцінюючи наслідки знищення предмета застави та перспективи виходу з цієї ситуації для банків, фахівці вказують на те, що факт знищення предмета іпотеки або іншого заставленого майна є безумовною підставою для припинення застави (іпотеки), відтак банк матиме незабезпечений кредитний ризик²⁵. Виконання основного зобов’язання опиняється під загрозою, оскільки знищеними здебільшого є основні засоби, і суб’єкт господарювання не в змозі продовжувати господарську діяльність. Якщо заставлене майно було застраховане, то його знищення у результаті збройного конфлікту здебільшого не підпадає під страховий випадок. Страхові компанії, посилаючись на форс-мажор, можуть відмовити у страхових виплатах. Відповідно, банкам радять припинити заставу і висунути вимоги про відшкодування збитків до РФ²⁶.

Можна констатувати, що повномасштабне збройне вторгнення РФ знижує забезпечувальний ефект застави майна та негативно впливає на реалізацію права власності у сфері господарювання шляхом передання майна в заставу, чим ускладнює доступ суб’єктів господарювання до

²⁴ Постанова Вищого господарського суду України від 31 січня 2017 р. у справі № 905/2568/16 <https://verdictum.ligazakon.net/document/64503645?links_пра=Г265400%20450094> (дата звернення: 21.03.2023).

²⁵ О Коробкова, ‘Відповіді на п’ять запитань, що хвилюють банки та фінсектор у період воєнного стану’ (НАБУ.іа, 15.04.2022) <<https://nabu.ua/ua/olena-korobkova-46.html>> (дата звернення: 21.03.2023).

²⁶ Там само.

кредитних ресурсів. У цих умовах держава вдалася до певних підтримуючих кроків, зокрема позичальників банків звільнено від відповідальності, визначеної ст. 625 ЦК України, та від обов'язку сплачувати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойку за таке прострочення. Прийнято рішення, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена кредитними договорами і які нараховано включно з 24 лютого 2022 р. за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем) (п. 18 прикінцевих та перехідних положень ЦК України). Крім того, зупинено дію окремих положень Закону України "Про іпотеку" (у частині звернення стягнення на іпотечне майно в позасудовому порядку) та деяких інших законів України. Також висувуються пропозиції списати борги перед банками, відшкодувати збитки банків за державні кошти тощо. Водночас суб'єкти господарювання і тепер, і в період повоєнного відновлення потребуватимуть кредитних ресурсів, що, зі свого боку, порушує питання пошуку способів підвищення ефективності наявних способів забезпечення виконання зобов'язань, нових моделей їх використання та поєднання між собою з метою зниження ризиків банківського сектору. У цьому аспекті позитивним прикладом є кредитування сільськогосподарських товаровиробників, яке на 80 % забезпечується державними гарантіями і на 20 % – заставою майна суб'єктів господарювання.

Повертаючись до застави майна для забезпечення виконання зобов'язань за кредитами, висувається пропозиція впровадити страхування заставленого майна від воєнних ризиків. Однак фахівці у сфері страхування зазначають, що традиційним для будь-якої страхової компанії у країнах світу є виключення з переліку страхових випадків пошкодження майна внаслідок війни²⁷, а у разі можливості застрахувати такі ризики – їхня вартість надто висока. Варто зазначити, що чинним законодавством передбачено обов'язкове страхування лише предмета іпотеки, інше заставлене майно може бути застраховане за згодою сторін. У повоєнний період впровадження обов'язкового страхування заставленого майна може позитивно вплинути на розвиток відносин у сфері забезпечення виконання зобов'язань. При цьому варто розглянути можливість серед страхових ризиків передбачити знищення заставленого майна у результаті замінування, розмінування, інших ризиків повоєнного часу, що мають місце після припинення або скасування воєнного стану, а також, як тимчасовий захід, можливість поділу витрат на страхування між заставодавцем і заставодержателем, та залучення держави до відносин

²⁷ В Лебедовський, 'Страховий бізнес під час війни: поради керівникам' (LIGA 360, 22.06.2022) <https://biz.ligazakon.net/analytics/212132_strakhoviy-zakhist-bznesu-pd-chas-vyni-poradi-kervnikam> (дата звернення: 21.03.2023).

страхування з метою зниження для суб'єктів господарювання вартості страхових послуг.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти таких висновків.

Передача майна у заставу є одним зі способів реалізації права власності у сфері господарювання, що полягає у попередньому виділенні майна суб'єкта господарювання – заставодавця, за рахунок якого кредитору надається право задовольнити свої вимоги при порушенні зобов'язання боржником пріоритетно перед іншими кредиторами; у передбачених законом випадках породжує у заставодавця додаткові обов'язки (зокрема щодо збереження заставленого майна) та обмежує правомочності власника майна.

У певних, визначених законом випадках, передача майна в заставу створює підґрунтя для переходу права власності на заставлене майно до заставодержателя або для виникнення в останнього права розпорядження майном, і застава може розглядатись як відчуження майна власником. Такі правові наслідки вимагають чіткого дотримання вимог законодавства та локальних актів суб'єкта господарювання щодо визначення органу управління, уповноваженого на прийняття рішення про передачу майна в заставу. Також відповідні положення законів України “Про іпотеку”, “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень” та “Про аграрні розписки” потребують уваги господарських судів при розгляді справ щодо визнання договору застави недійсним із підстави укладання договору з перевищенням повноважень.

Для підвищення ефективності застави як способу реалізації права власності у сфері господарювання в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки України пропонується ввести обов'язкове страхування заставленого майна. Серед страхових ризиків передбачити знищення заставленого майна у результаті замінування, розмінування, інших подібних ризиків, що мають місце після припинення або скасування воєнного стану, а також, як тимчасовий захід, можливість поділу витрат на страхування між заставодавцем і заставодержателем, та залучення держави до відносин страхування з метою зниження для суб'єктів господарювання вартості страхових послуг.

REFERENCES

Bibliography

Edited books

1. Bobkova A (red), *Khozyaystvennyy kodeks Ukrainy: nauchno-prakticheskyy kommentariy* (FL-P Vapnyarchuk N N 2008) (in Ukrainian).

Юлія Павлюченко, Олександр Пащинін

2. Protsenko I, 'Okremi sposoby zabezpechennia vykonannia zobov'iazan' v *Tsyvilne pravo Ukrainy. Zahalni polozhennia zoboviazalnoho prava, t V, kn 1* (Shyshka R red, Espada 2005) (in Ukrainian).

Journal articles

3. Huyvan P, 'Chasova kharakterystyka vidnosyn iz zabezpechennia vykonannia zoboviazan' (2022) 2 *Nove ukrainske pravo* 29 (in Ukrainian).
4. Oliynyk O, 'Teoretyko-pravovi pidkhody do pytannia klasyfikatsii zasobiv zabezpechennia vykonannia dohovirnykh zoboviazan' (2016) 3 *Aktualni pytannia publicznego ta pryvatnoho prava* 51 (in Ukrainian).

Newspaper articles

5. Hamaliy I, 'Zahalna suma zbytkiv ukrainskoho biznesu vid viiny z RF stanovyt 13 mlrd dolariv' (*LB.ua*, 23.01.2023) <https://lb.ua/economics/2023/01/27/543945_zagalna_suma_zbitkiv_ukrainskogo.html> (accessed: 28.02.2023) (in Ukrainian).
6. Lebedovskyi V, 'Strakhovyi biznes pid chas viiny: porady kerivnykam' (*LIGA 360*, 22.06.2022) <https://biz.ligazakon.net/analytics/212132_strakhoviy-zakhist-bznesu-pd-chas-vyni-poradi-kervnikam> (accessed: 21.03.2023) (in Ukrainian).
7. Nikolov D, 'Prodaty ne mozna zaklasty' (*Yurydychna Hazeta Online*, 12.02.2018) <<https://yur-gazeta.com/publications/practice/neruhomist-ta-budivnictvo/prodati-nemozhna-zaklasti.html>> (accessed: 20.03.2023) (in Ukrainian).

Thesis abstracts

8. Androsov S, 'Zabezpechennia vykonannia hospodarskykh zoboviazan u sferi bankivskoho kredytuvannia' (dys kand yur nauk 2008) (in Ukrainian).
9. Kizlova O, 'Zastava v tsyvilnomu pravi Ukrayiny (kontseptualni zasady i pravova pryroda)' (avtoref dys dokt yur nauk 2011) (in Ukrainian).

Websites

10. Korobkova O, 'Vidpovidi na piat zapytan, shcho khvylyuyut banky ta finsektor u period voiennoho stanu' (*NABU.ua*, 15.04.2022) <<https://nabu.ua/ua/olena-korobkova-46.html>> (accessed: 21.03.2023) (in Ukrainian).

Yuliia Pavliuchenko
Oleksandr Pashynin

REGARDING THE PLEDGE OF PROPERTY
AS A WAY OF REALIZING OWNERSHIP IN THE FIELD OF BUSINESS

ABSTRACT. In modern conditions of instability in the field of business economic entities are trying to choose effective ways to ensure the implementation of economic obligations. Among other things, their attention is attracted by such methods that provide for the pre-allocation of property, due to which the creditor can satisfy its requirements, which include, in particular, the pledge of property. The article is devoted to the research of pledge of property as one of the ways of realization of ownership in the field of business.

The purpose of the research is to specify the legal aspects of the pledge of property as a way to implement the right of ownership in the field of business and the development of proposals to improve its effectiveness under martial law and post-war economic reconstruction of Ukraine.

The study summarizes the main scientific developments on the definition of the concept of methods of ensuring the fulfillment of obligations, functions, and types of ways (methods) of ensuring the fulfillment of obligations, on the basis of which it is concluded that the property pledge is inherent in the stimulating and protective function, the content of the property pledge is disclosed. Considerable attention of the study is devoted to the analysis of the issue of the possibility of considering a pledge of property as leading to the alienation of property by the owner, in particular in the context of determining the body that is authorized on behalf of the economic organization to decide on the transfer of property as a pledge. In order to resolve this issue, the current legislation and a significant array of dispute resolution practices were analyzed by economic courts to recognize the property pledge agreements as invalid. Also, in the article attention is paid to the issue of legal consequences of the destruction of pledged property and the search for ways to increase the effectiveness of property pledge as a method to ensure the fulfillment of economic obligations during martial law and the post-war period of economic reconstruction of Ukraine. The authors considered that pledging property is one of the ways to exercise the right of ownership in the business sphere, which consists in preliminary allocation of property of economic entity – pledger, at the expense of which the creditor has the right to satisfy its claims in case of violation of obligation by debtor, in cases provided by law, pledge of property generates additional obligations of pledgee (in particular, to preserve pledged property) and is limited to the following (powers of the property owner). It is also substantiated that in certain cases provided for by law, the transfer of property as a pledge could be regarded as alienation of property by its owner. It is formulated a proposal to increase the efficiency of the pledge as a way of realizing property rights in the field of business under martial law and the post-war restoration of the economy of Ukraine.

KEYWORDS: property; economic organization; right of ownership; economic obligation; debtor; ways of ensuring obligations; pledge of property; business sphere.